

Напряом 11. Літературне джерелознавство та текстологія
**«ЗАМАСКОВАНА» УКРАЇНКА БОРИСА ТЕНЕТИ:
КІЛЬКА ТЕЗ ПРО ВІДНАЙДЕНИЙ РУКОПИС**

Стороженко Л.Г.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та культури
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна*

Розвиток сучасного українського літературознавства характеризується посиленою увагою до постатей, які в радянську добу були вилучені з культурного процесу, а їхні твори заборонені, знищені або, у кращому випадку, просто не надруковані, а відтак забуті. Залишився «за кадром» вітчизняного літературознавчого простору й архів Бориса Тенети, зокрема, рукопис історичного роману «Загибель Анагуака» (1933 р.), що, звичайно, спричинило певні проблеми для дослідників життя і творчого мислення письменника.

Тож уведення до широкого наукового обігу архівних матеріалів, що свідчать про вагомий внесок письменника у розвиток українського художнього слова, дає можливість не тільки глибше дослідити творчість літератора, але й закріпити за Борисом Тенетою гідне звання патріота, який навіть у період тоталітарного місива зумів художньо відтворити образ України.

Як зазначає І. Дзюба, твори на теми світової історії були новим словом в українській літературі, що виводили історичну прозу за межі національного матеріалу, у світову тематику [1, с. 480].

Саме таким є «Загибель Анагуака». За заувагою самого Бориса Тенети, «такої теми українська література ще не мала» [цит. за: 2, с. 233]. Письменник мав рацію – темою роману були «історія й практика завоювання Мехіко іспанськими колонізаторами на чолі з Кортесом. Потрясаючі епізоди, жахливе винищування завойовниками тубільного населення ацтеків та індіанців» [2, с. 233].

Тема справді була не тільки новаторською, а й актуальною – не маючи змоги у тоталітарній системі відкрито висловити думку, письменник змушений звертатися до тем і образів, суголосних його історичній епосі. Колонізація Мексики і знищення державності в країні – це «колонізація» України «совета́ми» і знищення «ворогів» більшовицькою партією. Відтак роман справді мав глибоке дидактичне спрямування і був новою гарною лектурою «для виховання молоді проти всяких імперіалістів і завойовників» [2, с. 233].

Образ легендарної країни Анагуак постає у романі втіленням могутньої священної держави: «Ніхто з еспанців не бачив такого, й лиш патер Ольмедо запевняв, що Рим, де перебуває папа, не менший <...> Понад шістдесят тисяч будинків виростили з солодових вод Тецкуко: білі теокалі на честь численних богів, палаци з білого, червоного, рожевого каменя, широкі вулиці, рівні пішоходи; ні, такого міста не знали еспанці на своїй батьківщині!..» [3, с. 177]. Через збірний образ народів Анагуака, об'єднаних в єдину націю, Тенета прагне показати міць та непохитність ацтекської держави: «І сповнилось пророцтво! Об'єдналися всі коліна Нахуа під однією рукою...» [3, с. 42]. Однак згодом, через міжусобиці та зраду, спілку з чужинцями, «ви, чечимеки, і ви, тласалтеки, і ви, всі інші народи Анагуака, нерозумні народи Нахуа! Чому не пішли ви збройно за Гватемозіном, а повстали, коли було пізно...» [3, с. 265]. Трагічним розгортанням подій, супроводжуваних аморфністю корінного населення індіанців, поодинокими спалахами патріотичної боротьби письменник змушує, в першу чергу, свого сучасника замислитися та самостійно зробити висновки щодо ситуації у своїй, «колонізованій» більшовиками, батьківщині.

Прихований зміст, алюзивність роману очевидна. Саме за допомогою алюзії Тенета обіграє паралелі фатальної долі обох країн.

У літературознавстві цей художньо-стилістичний прийом характеризують як «відсилання» до певного сюжету чи образу, певної історичної події з розрахунку на ерудицію читача, покликаною розгадати закодований зміст [4, с. 30]. Відповідно до історико-філологічного методу художньої

творчості алюзії збудовано на зіставленні чи порівнянні; вони становлять собою специфічний натяк на певні обставини, ситуації, події, факти.

Як один із значимих виражальних засобів іносказання, алюзія, потрапивши у текст історичного роману, не просто трансформується і збагачує зміст, а дозволяє ґрунтовніше охарактеризувати часовий період, події, образи персонажів, відтворити місцевий колорит; впливає на повноту й істинність художнього тексту, на цілісність творчої манери письменника загалом. У нашому випадку алюзія – літературний акт посилення на сукупність свідчень культурного, географічного й історичного характеру, сфокусований на сучасність письменника, що має викликати у читача відповідні асоціації.

Українська реальність кінця 1920-х–1930-х рр. до болю нагадувала ситуацію у Мексиці XVI ст. Алюзії Тенети торкаються практично всіх сфер життя «мехіканського народу», що прямо проектується на сьогодення автора: поступове підкорення конкістадорами народів Анагуака – планомірне введення України до складу Радянського Союзу; повалення імператорської влади – знищення державності в Україні; стихійні повстання «у Мехіці» – боротьба за незалежність патріотично налаштованих українців; пропагування нової релігії католицької церкви – насадження більшовизму на теренах нової «совецької» республіки та ін.

Алюзії у романі виступають основними засобами реалізації соціально-історичного вертикального контексту як складної інформаційної категорії. Перекидаючи часовий місток, створюючи уявну паралель між минулим і сучасним, Тенета доводить, що загальнозначимі процеси і протиріччя в історичному розвитку суспільства мають здатність повторюватися. Час, як один з елементів історичної прози, формує та структурує історію. Щодо часової відстані, то вона, як зазначає О. Бельський, відокремлює автора від описуваної ним історичної епохи з метою виявлення межі між минулим та сьогоденням [5, с. 137].

У нашому випадку, така дистанція мінімальна завдяки високому ступеню співмірності історичної проблематики та сучасних автору подій. Унаслідок

цього відбувається подолання замкнутості минулого й досягнення повноти часу, за якого минуле живе у сьогоденні.

Історичний роман Бориса Тенети став вагомим прикладом того, як художня література, звертаючись до минулих, здавалося б, осмислених науково, епох, вносить щодо них актуальний зміст, функціонально перетворюючи історичні події в акт сучасності, наголошуючи на морально-філософській вазі й повчальності історичного досвіду.

На противагу ідеологічному диктату, політичній кон'юктурі та соціально-класовим цінностям, утвердженням радянською доктриною, що тотально впливала на вибір тем і мотивів, їх художнє потрактування в українській радянській літературі 1920-х–1930-х рр., Тенета намагається з художньою переконливістю реконструювати епоху конкісти, за законами ймовірності, споріднену сучасності, визнаючи національні критерії як чинник збереження власної суспільної / національної ідентичності.

Література:

1. Історія української літератури ХХ століття: у 2 кн. : підручник / за ред. В. Г. Дончика. – Київ : Либідь, 1994. – Кн. 1. – 782 с.
2. Костюк Г. Зустрічі і прощання. Спогади : у 2 кн. / Г. Костюк ; передм. М. Жулинського. – Київ : Смолоскип, 2008. – Кн. 1. – 720 с.
3. Тенета Б. Загибель Анагуака : роман / упоряд., передм. та прим. Ліни Стороженко. – Друк. вперше. – Київ : Четверта хвиля, 2015. – 280 с.
4. Літературознавчий словник-довідник / редкол. : Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко. – Київ : Академія, 1997. – 752 с.
5. Бельский А. А. Английский роман 1800–1810-х годов / А. А. Бельский. – Пермь : Перм. Гос. ун-т им. А. М. Горького, 1968. – 336 с.